

GEZİ NOTLARI

“İSPANYA (ENDÜLÜS) ARAŞTIRMA VE İNCELEME GEZİSİ” (07-11 ARALIK 2011)

Arş. Gör. Maside KAMİT
N.E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihçileri Derneği (İSTAD) tarafından 07-11 Aralık 2011 tarihleri arasında düzenlenen “İspanya (Endülüs) Araştırma ve İnceleme Gezisi” programı, İSTAD başkanı Prof. Dr. Mehmet Şeker’in başkanlığında, Prof. Dr. Mehmet Özdemir’in de katkıları ile başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Programa İSTAD üyelerinden 26 Prof. 5 Doç. 10 Yrd. Doç. 3 Öğr. Gör. 2 Arş. Gör. olmak üzere 46 akademisyen ve eşleriyle birlikte toplam 83 kişi katılmıştır. Granada ve Cordoba şehirlerinde İspanyol iki rehberin eşliğinde, diğer şehirlerde ise Türk iki rehberle birlikte iki otobüsle yolculuk gerçekleştirildi.

07 Aralık 2011 Çarşamba günü İstanbul Atatürk Hava Limanı’ndan tüm katılımcıların iştiraki ile saat 16.20’de hareket edildi. Uçak, gün batımı istikametinde grup vaktinin kızıllığına doğru ilerlerken, Yunanistan ve Roma’yı geride bıraktı. Saat 20.40 civarında Sevilla Hava Limanı’na inişin ardından yaklaşık üç saatlik bir otobüs yolculuğu sonrasında Benalmadena şehrindeki Vista Mar isimli otele ulaşıldı.

800 yıl boyunca İberliler, Romalılar, Sudanlılar, Sekâlibe, Araplar, Berberiler ve Vizigotlar olmak üzere yedi etnik köken ile üç semavi din mensuplarını aynı çatı altında buluşturan o topraklar... Birbirinden farklı renkleri, dilleri ve inançlarıyla bir arada yaşama tecrübesinin en güzel örneğinin yaşandığı ve henüz aradan bir buçuk asır gibi bir zaman dilimi geçmesine rağmen oluşan bu parlak medeniyet potasında, farklılıkların erimesiyle ortaya çıkan “Endülüslü” kimliğinin yeşerdiği o coğrafya... Orta doğu, Kuzey Afrika ve Avrupa’nın kesiştiği, çölden tüm esrarı ile esen o kuşatıcı rüzgârın, kuzeyden gelen o keskin ve soğuk yüz ile karşı karşıya geldiği işte bu topraklar... Zihinlerde yüklü bu düşüncelerle geçmişin koridorlarında gezinirken bir Endülüs sabahına açıldı gözler...

8 Aralık 2011 Perşembe sabahı kahvaltının ardından bu toprakların fethi-

nin başkahrmanı olan ve bugün de ismiyle anılan Cebel-i Tarık'a, yani fetih amacıyla Avrupa'ya geçilerek kurulan ilk karargâh ve fethin başladığı o topraklara gitmek için otobüslerdeki yerlerimizi aldık. Yolculuk, Prof. Dr. Âdem Apak'ın Kur'an tilâveti ile başladı. Ardından Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Endülüs fetih fikrinin doğuşu, sebepleri ve bu fethin nasıl gerçekleştiği, gerek doğuda gerek batıdaki yankıları gibi hususlarda çeşitli bilgiler sundu. Gelen sorular ve yapılan çeşitli katkılarla da bu iki saatlik yol, renkli ve verimli bir şekilde değerlendirildi. Yöneltilen sorularda ise özellikle Hz. Osman dönemindeki Endülüs'ün fethine dair, Taberî'nin Tarihi'nde yer alan Seyf b. Ömer'e ait rivayet, Endülüs adının nereden geldiğine dair aktarılan malumatlar, Tarık b. Ziyad'ın Endülüs'e geçişinde kullandığı gemilerin temini ve bu gemilerin yakılıp yakılmadığı ve yine Tarık b. Ziyad'ın askerlerine yaptığı meşhur hutbesi gibi mevzular öne çıkarılarak değerlendirilmelerde bulunuldu. Otobüs Cebel-i Tarık istikametinde ilerlerken Prof. Dr. Mehmet Özdemir Cezîretü'l-Hadrâ (Algeciras) bölgesinden geçildiğini hatırlattı. Bölge gerçekten de ismiyle müsemma idi. Bereketini itiraf edercesine yemyeşil meyve ağaçlarıyla kuşanmış bir araziden geçildi. Saat 11.30'da Cebel-i Tarık'a ulaşıldı. Akdeniz havzasında yer alan tüm bereketli topraklarda olduğu gibi Endülüs de Fenikeliler, Grekler ve Romalılar olmak üzere istila geçişiyle tanışmıştı birçok kez. M.S. IV. yüzyılın sonlarına doğru Roma İmparatorluğu'nun otoritesinin sarsılması ile de Sueviler, Vandallar, Alanlar ve Vizigotlar gibi barbar Germen kavimlerinin saldırılarına maruz kalmıştır. 695-710 yıllarına gelindiğinde ise Kuzey Afrika'nın tamamını fetheden İslam orduları Atlas okyanusuna dayanmıştır. Güney Afrika'nın kızıl çöllerinde ilerlemek yerine yönünü İspanya'ya çeviren Musa b. Nusayr, Halîfe Velid b. Abdülmelik'in de onayını alarak 710 yılında Tarif b. Malik komutasındaki 400 kişilik bir süvari birliğini keşif amacıyla İspanya'nın güney kıyılarına göndermiştir. Alınan olumlu neticelerin ardından 711 yılında 7000 kişilik orduyla Tarık b. Ziyad fetih amacıyla o dönem Calpe diye anılan bu sahil şeridine ulaşarak karargâhını kurmuştur. Ordusuna *"Ey İnsanlar! Kaçılacak yer neresi? Arkanızda deniz, önünüzde düşman!... Keza içinde satılan en ucuz meta insan canı olan bir plâni, kendim dışında kalarak da teşvik etmedim. Bilâkis işe önce kendim başlıyorum. Bilesiniz ki daha zor olana azıcık sabredersiniz, daha lezzetli olan refahtan uzun süre istifade edersiniz..."* diye seslenen Tarık b. Ziyad, zaferden başka yolun olmadığını meşhur hutbesinde işte böyle vurgulamıştır. Ramazan ayının sonlarında Vâdî Lekke'de (Guadalete) Vizigot kralı Rodrigo ve ordusuyla başlayan savaş tüm şiddeti ile sekiz gün devam etmiştir. Savaşın sonunda Müslümanlar iki bayramı birlikte kutlayarak Avrupa topraklarına da İslam'ın adını duyurmanın sürûrunu yaşamışlardır. Şimdi ise karşımızda sükûtu ve tüm heybeti ile Cebel-i Tarık ve işte o kıyılar... 1462'de İspanyollar'ın eline geçen Cebel-i Tarık, 1705'de İngiliz yönetimine girmiş ve bugün de onların yönetimindedir. 6 km²'lik yüz ölçümü ve yaklaşık 35.000 nüfusu ile küçük bir yer olmasına rağmen stratejik konumu nedeniyle bugün de iki ülke arasındaki önemini korumaya devam eden bir bölgedir.

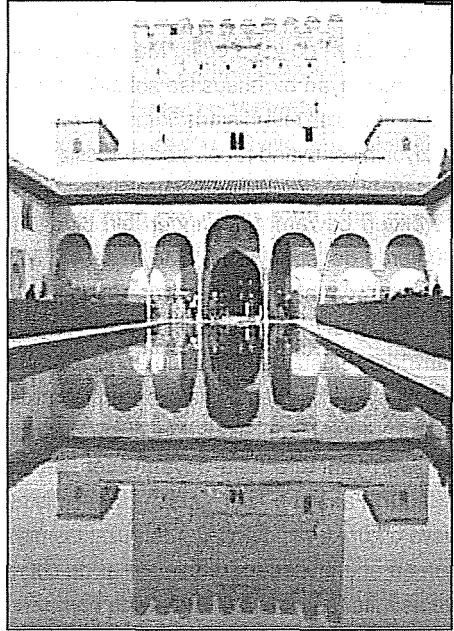
Cebel-i Tarık'taki bu müşahedenin ardından bu sefer otobüs istikametini

Tarifa'ya (Punta Marroqui) yani İspanya'nın en güney ucuna çevirdi. Tarifa'ya doğru yol alırken rehber tarafından da bölgeyle ilgili gerekli malumat aktarıldı. Tarifa, İspanya'nın 17 özerk bölgesinden olup, ülkenin güneybatı köşesinde en fazla nüfusa sahip Endülüs bölgesinin 8 eyaletinden biri olan Cadiz'a bağlı 44 belediyeden biridir. 2002 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre Tarifa belediyesinin nüfusu 16.058 kişidir. Bu bölge İspanya'nın Afrika kıtasına en yakın ucudur. Bu noktadan karşıya baktığımızda havanın kapalı olması nedeniyle Fas kıyıları sis bulutlarının arasında bir silüet şeklinde belirlemektedir. Bu kıydan Fas topraklarının sadece 30 dakikalık bir mesafede olduğunu öğreniyoruz. Kuzey Afrika'da Ceuta ve Melilla isimli iki şehir İspanya'ya ait özerk topraklardır. Yani bu noktalar nasıl Endülüs'ün fethinde stratejik bir önem taşıdı ise, bu gün de iki kıta arasında kültürel etkileşim hususunda ehemmiyet arz eden şehirlerdir. Bu bölge, Avrupa ve Afrika arasındaki geçiş şehri olduğu için taşıdığı bu kültür sentezi vasfına binaen, müzikleri bu iki kıtanın sentezini temsil eden (Arap, İspanyol ve Aztek müziklerini harmanlayan) meşhur bir müzik grubunun da kendilerini adlandırmalarında ilham kaynağı olmuştur. Grup kendisini Tarifa olarak adlandırmıştır.

Tarifa'ya da veda edilip Marbella'ya doğru hareket edildi. Bu arada dikkatlerden kaçmayan bir husus ise sokakların sessizliği idi. Köpeğini gezdiren bir iki kişi ve birkaç bisikletli dışında kimseye rastlanmamıştı. Sanki terk edilmiş bir şehri geziyor hissi uyandıracak kadar sessiz ve boştu yollar, sokaklar. Merakımızı celbeden bu husus rehberle sorulduğunda, bu günün İspanyollar'ın "fiesta" adını verdikleri bayram günlerinden biri olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca fiesta dışındaki günlerde de İspanyollar'ı öğleyin saat 2 ile 5 arasında da dışarıda görmenin pek mümkün olmadığını da ekliyor. Çünkü bu vakti de öğle yemeğinin ardından dinlenmek amacıyla uykuda geçiriyorlar ve bu zaman dilimini "siesta" olarak adlandırıyorlar. Siesta, yani Müslüman Araplar'ın iklim şartlarının da tesiriyle uyguladıkları "kaylûle"... Siesta, hala bu topraklarda Müslümanlar'ın bıraktıkları yaşayan kültürel kalıntıların olduğunu düşündürüyor. Bugünün Endülüs'ünde mimari kalıntıların yanı sıra hala devam eden geçmişin kültürel izlerine rastlamak mümkündür. Fakat bu izler karşımıza geçmişteki bağlarından tamamen kopmuş veya o günkü taşıdığı değerden uzaklaşmış olarak çıkmaktadır. Bunun altında yatan en önemli sebep ise uzun yıllar bu coğrafyada Müslüman halka yapılan baskı ve asimile faaliyetleridir. Bu arada namaz kılmak için Endülüs'ün en güzel sahilini yukarılardan gören bir bölgede, Suud kralı Fahd'ın Kral Abdülaziz adına yaptırdığı camii ziyaret edildi, öğle ve ikinci namazları cemedilerek eda edildi. Medine'deki mescitlerin bir benzeri olan cami, yeşillikler arasındaki beyaz yapısı ile dikkat çekerek bölgeye ayrı bir renk katmış. Namazları edanın ardından Marbella sahiline (Puerto Banus) inildi. Bu sahil kenti, yarım ay şeklinde kıyı boyunca uzanıyor. Ortasında yeni bir liman ve liman boyunca da yatlar dikkat çekiyor. Sahilde cafeler ve restoranlar sıralanmış, markaların hâkim olduğu butikler, mağazalar ise turistlerin uğrak yerleri arasında göze çarpıyordu. Marbella sahilinde yapılan bir gezintinin ardından otele dönüş için tekrar hareket edildi.

9 Aralık 2011 Cuma sabahı kahvaltının ardından saat 08.00'da gün doğarken, Müslümanlar'ın bu topraklarda en son ellerinden çıkan, gözyaşları ile teslim edilen o şehre hayalleri süsleyen el-Hamra'ya, Gırnata'ya (Granada) doğru hareket için otobüslerdeki yerlerimizi aldık. Yaklaşık iki buçuk saat sürecek olan yolculuk yine Prof. Dr. Âdem Apak'ın güzel Kur'an tilâveti ile başladı. Ardından Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Endülüs'de gelişen siyasî seyir, Gırnata Sultanlığı'nın kuruluşu, varlığını devam ettirebilmek adına izlediği siyaset, bu dönemde medeniyetin inşasında önem arz eden çalışmalar, Gırnata'nın düşüşü ve sonrasında Müslümanlar'ın içine düştüğü o sıkıntılı günlere dair geniş bir malumat aktardı. Saat 10.30'da Granada'ya ulaşıldı ve şehri ikiye bölen Darro nehrinin karşı kıyısına geçilerek 1 saatlik kısa bir keşif turu başladı. Caddeler boyunca ilerledikçe zihinlerde şehrin tarihi kare kare belirliyordu.

Endülüs Emevi Devleti'nin 1031 yılında dağılmasının ardından her şehirde ayrı ayrı devletçiklerin oluştuğu Mülükü't-Tavâif döneminin ardından, Murâbitlar ve Muvahhidler'in de uzun süreli bir birlik sağlayamaması ile bu topraklarda Muhammed b. Yusuf b. Ahmet b. Nasr'ın liderliğinde 1232 yılında Gırnata Sultanlığı kurulmuştur. Kurtuba ve İşbiliye'nin düşünün ardından oradan da göç eden Müslümanlar'la giderek güçlenen devlet, kurduğu medeniyetle bugüne önemli izler bırakmıştır. Küçük bir alanda hâkimiyet kurmasına rağmen iki buçuk asır gibi bir zaman diliminde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Fakat 1469 yılında Kastilya kraliçesi İzabella ile Aragon kralı Ferdinand'ın evlenmeleri ile Hristiyanlar'ın tek güç haline gelmesi, Gırnata Sultanlığı'nın izlediği denge siyasetini alt üst etti ve bu tarih aynı zamanda Gırnata için işgal günlerinin de bir habercisi olmuştur. 2 Ocak 1492'de Ebû Abdullah'ın şehrin

anahtarlarını teslim etmesinin ardından İslam hâkimiyetinin Endülüs'teki en son kalesi de yitirilmiştir. Artık bu topraklarda Müslüman hâkimiyeti sona ererken Hristiyan dünyanın "Reconquista" hayali adım adım gerçekleşmeye başlamıştır. Fakat o günlerden miras kalan eserler sükûtlarına gizledikleri çığlıkları ile bu topraklarda İslam'ın hâkim olduğunu, ilmik ilmik ördükleri medeniyetin izlerinin hala buralarda varlık mücadelesi verdiğini ve sonrasında yaşanılanların en büyük delillerini teşkil eden ilaveleri bir bir haykırıyorlardı sanki... Bunlardan biri de Endülüs İslam sanatının zirvesi olarak kabul edilen el-Hamra Sarayı... El-

Hamra, Gırnata şehrine ve Darro nehrine yukarıdan bakan şehrin en güzel yerine, aynı adı taşıyan eski bir kalenin kalıntıları üzerinde, 1238 yılında yapımına başlanıp, farklı sultanlar tarafından yapılan çeşitli ilavelerle yaklaşık 150 yılı aşkın bir sürede tamamlanmıştır.

Granada caddelerindeki kısa bir gezintinin ardından saat tam 12.00'da el-Hamrâ'nın önündeydik. Çünkü el-Hamrâ'ya giriş ancak önceden alınan randevu ile mümkün olabilmekteydi. Rehber tarafından 2 dk'lık bir gecikmenin bile içeri girilmesine engel teşkil ettiği özellikle vurgulanmıştı. İçinde taşıdığı sırlarla yıllara meydan okuyup varlığını sürdüren Sierra Nevada'nın eteğindeki kırmızı tepeye mevzilenmiş beyaz saray... Dışarıdan sahip olduğu o sade, mütevazı zarafetiyle, içerisine girildiğinde ise, mimari unsurlarının birbirleri ile olan uyum ve ahengi, sütunları, kemerleri, duvarlardaki taş işçiliği ve detaylardaki zarif işlemleri, birbiri içine geçen bahçeleri, avluları, odalarıyla kendisine hayran bırakıyor. İlerledikçe sanki bir âlemden başka âleme geçercesine, bir masal dünyasında geziniyormuşçasına büyülüyor. Bilhassa Aslanlı Avlusu (Patio de Leones) ihtişamı ve güzelliği ile çok etkileyici bir görünüme sahip. Avlu ismini, bizim restorasyon çalışmalarından dolayı tam olarak göremediğimiz on iki aslanlı heykelin taşıdığı fıskiye havuzdan almaktadır. Aslanlı avlunun batısında Mukarnaslı salon, doğusunda Krallar salonu, güneyinde ise Benî Serrâc Divanhânesi bulunmaktadır. Sarayın iç kısımlarındaki tezyinat, kapalı mekânlarda alçı ile karışık çinilerle meydana getirilmiş ve genel süsleme malzemesi olarak da mermer kullanılırken açık mekânlarda ise yalnız alçı kullanılmıştır. Yahya Kemal'in de söylediği gibi dünyanın hiçbir yerinde Allah adını bu kadar çok zikreden sütun, kemer, kubbe, tavan, kapı ve duvara sahip başka bir saray bulmak mümkün değildir. " *Allah'tan başka galip yoktur*" mührü sarayın her yerinde nakşedilmiştir. El-Hamrâ'nın üst tarafında ise Cennetü'l-Arîf Sarayı (Generalife) yer almaktadır. Nâsîrî emirlerinden III. Muhammed döneminde (1302-1309) yaptırılan bu bahçe ve saray komplekste, çiçekler, çeşmeler, revaklar ve çerçevelemiş uzun bir havuzdan oluşmakta ve İslam bahçe mimarisinin de en güzel örneği kabul edilmektedir. El-Hamrâ'nın hiçbir detayın atlanmadığı kendi içindeki o muhteşem ahengi daha sonradan V. Carlos tarafından sarayın bir kısmı yıktırılarak inşa ettirilen, adeta bir arenayı andıran V. Carlos Sarayı ile bozulmuştur.

El-Hamrâ'nın burçlarından şehir merkezine bakıldığında göze ilk çarpan kraliçe İzabella'nın emriyle yıktırılan Gırnata Ulu Camii'nin yerine inşa ettirilen sivri kulesinin yükseldiği tarihi katedraldır. Camii'nin yerine önce Kraliyet Kilisesi (Capilla Real), ardından da şehir katedrali (Capilla Mayor) inşa ediliyor. İtalyan etkisiyle başlayan Rönesans tarzı öncesinde, İspanya'da gotik tarzda inşa edilmiş son katedral olma özelliğini taşıyan bu yapının içerisinde kral Ferdinand, kraliçe İzabella ve kızı Juana ile kocasının mezarları bulunmaktadır.

Gezi bitip sarayın diğer ucundan dışarı çıkıldığında, dönüp geriye bir kez daha gayri ihtiyari bakılıyor... Ardından da böyle bir şehrin kaybına sebep olan hatalar peşi sıra geçiyor zihinlerden... Bugün İspanya'nın turist potansiyelinin

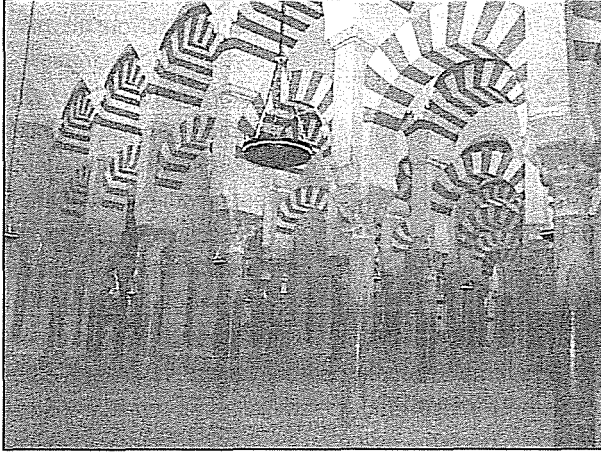
en yüksek olduğu şehri el-Hamrâ'dan dolayı Granada'dır. Özellikle El-Hamrâ Sarayı'nı ziyaret edenlerin yüzde yetmiş dışarıdan gelen turistlerden oluşmakta ve bunun da yüzde altmış beşi de Avrupa'dan gelen turistlerdir. Bu muhteşem eser, aradan geçen asırlara rağmen İslam medeniyetini temsil görevini başarıyla icra etmektedir. Fakat bugün aynanın diğer yüzüne bakıldığında, el-Hamrâ'nın gelirlerinin Vatikan'a bağlı olduğu bilgisi derin bir tefekküre gark ediyor zihinleri... el-Hamrâ'nın bugünkü durumu, "Reconquista" hayaliyle harekete geçip 1492'den itibaren de başarıya ulaşıp, Müslüman Endülüs topraklarında hâkimiyet kuran Hristiyan dünyanın, yaşamın her alanına uyguladığı bu idealinin bir uzantısı ve bugünkü tezahürlerinden biridir.

El-Hamrâ'nın ardından Gırnata şehrinin ilk yerleşim bölgesi olan, el-Hamrâ'nın bulunduğu tepeden Darro nehri ile ayrılan diğer tepeye, Albayzin'e geçildi. Müslümanlar'ın şehre gelmesi ile bu tepe surlarla çevrilmiştir. 13. yüzyılda ise Nasrîler bağımsızlığını ilan edince merkez olarak kendilerine el-Hamrâ'yı seçmişlerdir. Hristiyanlar'ın şehri işgalinden sonra kendileri şehrin ova tarafında kalan kısmına yerleşirken, Endülüs'lüleri kontrolün kolay sağlanması için Albayzin ve el-Hamrâ tepelerinde yaşamaya mecbur etmişlerdir. Bu nedenle Albayzin'deki evlerin özellikleri ve eski mimari tarzlarının diğer yerlere nazaran daha iyi korunduğu görülmektedir. İki üç katlı, çatılı veya teraslı beyaz evler, pencerelerden sarkan rengârenk çiçeklerle bezenmiş saksılar, küçük birer bahçeyi andıran avluları, dar sokakları ve Akdeniz atmosferi estiren palmiye-leri bu semtin öne çıkan vasıfları arasındadır. Camilerin kiliseye dönüştürülmesi sebebiyle bugün bu küçük tepede 17 kilise bulunmaktadır. Albayzin'de bugün yaşayan Müslümanlar, bilhassa Abdülkadir es-Süfî'nin çabalarıyla inşa edilen Takva Mescidi'nde (La Mezquita de Granada) öğle ve ikinci namazları eda edildi. El-Hamrâ'nın tam karşısında yer alan Takva Mescidi'nin bahçesinde, akşamın kızılığının vurduğu el-Hamrâ Sarayı'nın son bir müşahedesinin ardından, bizleri asırlar öncesine götüren bu şehrin efsunlu tesirine veda edilerek otelin bulunduğu Benalmedena'ya hareket edildi.

10 Aralık 2011 Cumartesi sabahı oteldeki kahvaltının ardından gün henüz yeni doğmaya başlamıştı ki yaklaşık üç asır kadar Endülüs Emevî Devletine başkentlik eden, doğudan taşınan ilmin zirveye ulaştığı, Avrupa'ya aydınlığı getiren kütüphaneler şehrine doğru yola çıkıldı. Kitap çarşıları ve kütüphaneleri ile dört bir yana nam salmış bu şehir için "*Kurtuba'da bir şarkıcı ölse, çalgı aletleri İsbiliye'de satılır; buna mukabil İsbiliye'de bir âlim ölse, kitapları Kurtuba'da müşteri bulur.*" sözü, darbı mesel haline gelmiştir.

Yaklaşık üç saate yakın süren yolculuk esnasında Prof. Dr. İsmail Hakkı Atçeken, Endülüs Emevî Devletine ve şehrin tarihine dair bilgiler aktardı. Saat 11.00'da Kurtuba'ya ulaşıldı.

Vadi el-Kebîr Nehri üzerinde uzanan köprüden ağır ağır geçerken, uzaktan Kurtuba Ulu Camii temaşa edildi. Ta ki köprü'nün bitimine, giriş kapısına gelinceye denk. Sonradan inşa edilen giriş kapsının üzerinde karşılaşılan Hristiyan

bir askerin Müslüman bir askerin üzerinde, elinde Müslüman askerin kesik başının bulunduğunu sembolize eden kabartma biraz sonra Kurtuba Ulu Camiini gezerken görüleceklerin habercisi gibiydi... Hafif yokuşun ardından Kurtuba Ulu Camiinin bahçesine

ulaşıldı. Portakal ve limon ağaçlarının doldurduğu bahçeye ilk girildiğinde sonradan çan kulesine çevrilmiş o meşhur minarenin izlerini arıyor gözler. Temeli 786 yılında I. Abdurrahman tarafından atılan Kurtuba Ulu Camii daha sonraki yıllarda II. Abdurrahman, III. Abdurrahman ve II. Hakem döneminde genişletilip Mansur döneminde yapılan ilavelerle de son halini almıştır. Kurtuba Ulu Camii'nin inşasından önce burada bulunan San Vicente Kilisesinin bir bölümü fetih sürecinde 30 yıl kadar mescid olarak işlev görmüş. Kurtuba Ulu Camii, Müslüman sayısının artması sonucu ihtiyaç duyulması nedeniyle Müslüman ve Hristiyanlar'ın ortak mabed olarak kullandıkları San Vicente Kilisesinin yerinin, Hristiyan halka 100.000 dinar ödenip satın alınması ile inşa edilmiştir. Yapımı 80.000 dinara mal olan camiinin uzunluğu 180 m, genişliği 135 m ve kapladığı alan ise 24.300 m²'dir. Cami, Sâmerâ'daki ilk iki camiden sonra devrin en büyük camii unvanını kazanmıştır. Şam ve Kudüs'te örnekleri görülen mimari tarzın bir sonraki adımı olan Kurtuba Ulu Camiinin içine girildiğinde temeli teşkil eden sütunlar ve at nalı çift katlı kırmızı ve beyaz taşlarla renklendirilen kemerlerden oluşan taşıma sistemi, mimari işlevi kadar tezyinat aracı olarak da düşünülmüş. Sade görünüşlü dış cephelerin arkasında yer alan iç mekânların bu çarpıcı güzellikteki uyumu adeta büyülüyor. Bilhassa mihrabı ve üzerindeki kubbenin tezyinindeki incelik o dönemdeki mimari estetiğin en güzel örneklerinden biridir. Bu muhteşem ahenk, XIV. yüzyılda camiinin geniş bir alanının yıkılarak bugün de ibadete açık olan katedralin inşası ile adeta tam kalbinden hançerlenmiş hissi uyandıran bir görünüm almıştır. Ruh dünyamızda ayrı bir hüznü oluşturan diğer husus ise bugün aktif olarak hizmet veren katedralde ayinler gerçekleşirken, bize miras kalan bu camide namazımızı eda edemeyip, sadece bir turistik müze gezer gibi ziyaret etmektir.

Kurtuba Ulu Camii'nin ziyaretinin ardından Avrupa'da XIII. ve XIV. yüzyıllarda kurulan engizisyon mahkemelerindeki yargılamaların ardından, bu dönemde yapılan işkencelerde kullanılan aletlerin sergilendiği işkence müzesi (Museo De La Inquisicion Europa Siglos XIII. Al XIV.) ziyaret edildi. Tüylər ürper-

ten bu ziyaretin ardından Yahudi mahallelerinin bembeyaz dar sokakları ve badanalı evlerin duvarlarını süsleyen rengârenk çiçek saksılarının temaşa edildiği bir gezinti başladı. İbn Meymun'u görünce verilen bir fotoğraf arasının ardından, uzayan bu dar sokaklarda ilerlemeye devam edildi. Bu arada Garudy'nin evi olan Salon de te'de naneli bir çay molası da ihmal edilmedi.

Kurtuba'daki son durak ise Kurtuba Ulu Camii'den 18 km²'lik bir mesafede Sierra Morena dağının yamacında bulunan Medinetü'z-Zehrâ'dır. III. Abdurrahman tarafından yaptırılan bu saltanat şehri, Endülüs Emevileri dönemi sivil mimari açısından önem arz etmektedir. Rivayete göre bu eseri yapma fikri III. Abdurrahman'a, gözde hanımı Zehra tarafından verildiği için eser tamamlandığında onun adını almıştır. İçerisinde binlerce kişinin yaşadığı bu saltanat şehrinin yaklaşık on sene süren ilk inşaatı esnasında on bin usta ve işçi, bin beş yüz yük hayvanı çalıştırılmıştır. El-İdrisi tarafından şehir şu şekilde tasvir edilmiştir: *"ez-Zehrâ, kat kat, şehir üzerine şehir şeklinde kurulmuş büyük bir siteydi. Öyle ki yukarı şehrin tabanı orta şehrin, orta şehrin tabanı, aşağı şehrin çatıları üzerine düşüyordu. Her üç şehir de surlarla kuşatılmıştı. En yukarı kısımda saray yükseliyor, orta kısımda meyve bahçeleri yayılıyor, camii ile şahıslara ait evler de aşağı kısımda bulunuyordu."* Böylesi bir şehrin Müslüman olan Murabitlar ve Muvahhidler döneminde harabeye çevrilmiş olması, o dönemde vuku bulan olaylar üzerinde tekrar derin mülâhazalara gark ediyor zihinleri...

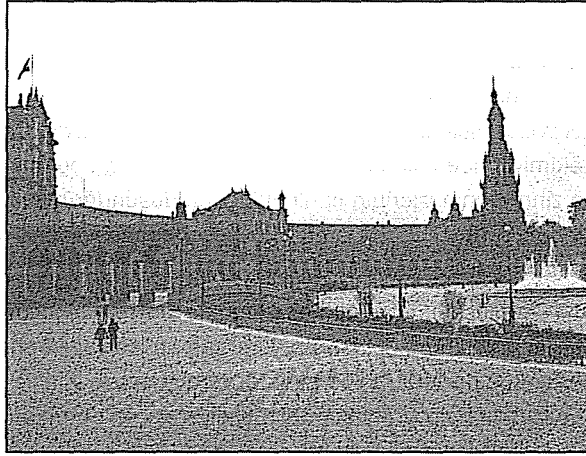
İspanyol mimar Belasquez Bosco'nun gerçekleştirdiği kazılar neticesinde harabeleri 1910 yılında ortaya çıkarılan bu şehrin asli görünümünü kazanması ve geriye kalan kısımlarının da ortaya çıkartılması için çalışmalar devam etmektedir. Bu şehir tamamen ortaya çıkarıldığında Müslümanlar'a has şehir mimarisi hakkında da detaylı, önemli bir malumata sahip olacağımız şüphesiz. Çünkü bu şehir geçmişte var olan bir yerleşkenin üzerine inşa edilmeyip, her yönüyle Müslümanlar'ın tasarımıyla imar edilmiş bir şehir özelliği taşımaktadır. Medinetü'z-Zehrâ'nın kalıntıları arasındaki gözlemlerin ardından kazı çalışmalarında

bulunan parçaların sergilendiği müze dolaşıldı ve Medinetü'z-Zehrâ ile ilgili hazırlanmış sinevizyon izlendi. Böylece Kurtuba'ya olan ziyaret tamamlanarak otele dönüş için hareket edildi.

11 Aralık 2011 Pazar sabahı Benalmedena'ya veda ederek 08.00'da Sevilla'ya (İşbiliye) hareket edildi. Sevilla, Musa b. Nusayr tarafından Endülüs topraklarına katıldıktan sonra bir müddet idari merkez olarak seçilmiştir. Musa b. Nusayr'ın oğlu Abdülaziz b. Musa döneminde fâtilhlerle yerli halkın kaynaşması açısından ilk örneklerin yaşandığı şehir olan Sevilla, ileride oluşacak olan "Endülüslü kimliği"ne de temel teşkil etmesi yönüyle önem arz etmektedir. Sevilla XI. yüzyılda Abbâdiler'in merkezi olduktan sonra ikinci bir Kurtuba'ya dönüşmüştür. Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde de idari vasfını sürdüren şehir 1242'de Kastilya kralının işgali ile Müslümanlar'ın elinden çıkmıştır. Bu nedenle o dönemden, Müslümanlar'a ait bugüne çok az eser ulaşmıştır. Bunlardan biri de Vadi el-Kebir Nehri (Guadalquivir) kenarında bulunan 1220 yılında İşbiliye şehrinin şehir tarafındaki surlarını takviye etmek amacıyla 12 kenarlı çokgen bir plan üzerine inşa edilen Altın Kule'dir (Torre del Oro). Bir rivayete göre üzerini kaplayan altın renkli çiniler diğer bir rivayete göre de Müslümanlar'ın halkın ihtiyaçlarını karşılamak için içerisinde muhafaza ettikleri altın külçeler nedeniyle bu ismi almıştır. Bugün Altın Kule denizcilik müzesi olarak kullanılmaktadır. Altın Kule'yi ziyaretin ardından Sevilla caddelerinde ilerliyoruz.

Sevilla'nın 200 metre çapında, yarım çember şeklindeki görkemli mimarisiyle meşhur olan meydanı Plaza De Espana'da bir fotoğraf molası veriliyor... 1914 yılında yapımına başlanan ve 1928 yılında tamamlanan bu yapı İspanyollar'ın gurur duyduğu eserlerinden biridir. Bahçesindeki İ-

panya şehirlerini anlatan gravürleri, İspanyollar'ın Atlas Okyanusuna açılmasını simgeleyen su kanalları ve devasa kuleleri ile görülmeye ve fotoğraflanmaya değer bir yerdi.

Sevilla caddelerindeki kısa bir yürüyüşün ardından Alcazar Sarayı'nın önündeyiz. Yapımına Muvahhidler döneminde başlanan Alcazar Sarayı, ancak 1364 yılında Hristiyan hâkimiyetinde iken tamamlanması nedeniyle Endülüs (Mağrib) ve gotik üslubun özelliklerini birlikte taşımaktadır. Alcazar Sarayı'na Aslanlı Kapı'dan (Puerto del Leon) giriliyor. Bu kapı üzerinde Sevilla seramikle-

rinden elinden haç tutan bir aslan bulunmaktadır. Alcazar'ın tezyinatı kısım kısım el-Hamrâ'ya benzetilmeye çalışılsa da oradaki muhteşemliğe erişmek mümkün olmamış. Alcazar Sarayı el-Hamrâ'nın aksine birbirine benzer odalardan oluşmaktadır. El-Hamrâ'da ise her biri birbirinden farklı yapı ve tezyinin uyumunda yakalanan muhteşem bir ahenk dikkatleri çekmektedir. Endülüs'ten kalma mimari unsurları bünyesinde barındıran, kûfî yazılarıyla birçok tezyinde Allah lafzının geçtiği Alcazar'ın, portakal ve limon ağaçlarının süslediği bahçesinde namazların eda edilmesinin ardından Muvahhidler döneminde inşa edilen caminin yerine yapılan *Santa Maria Katedrali*'nin karşısındayız. Caminin bugün La Giralda adıyla bilinen minaresi XIV. yüzyılın ortalarında üst kısmı yıkılarak 1568'de çan kulesine dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı minare Endülüs motifleriyle süslü sarı tuğlalar ve taş plaklarla kaplıdır. Eserin orijinal kısmı 74 m yüksekliğinde ve sonradan ilave edilen çan kulesi ile birlikte ise 92 m'dir.

Alcazar Sarayı ve La Giralda'nın ardından havaalanına dönüş için kalan son bir saatlik zaman, Sevilla'nın sokaklarında kısa bir keşif turu ile değerlendirildi. Bu tur esnasında aslında Velencia'ya özgü bir yemek olmasına rağmen İspanya'nın genelinde çok yaygın olan Paella'nın da tadına bakmak ihmal edilmedi. Paella aslında bir tür deniz ürünleri yemeği olup paellara denilen kaplarda odun ateşi ile pişirilen baharatlarla sarı bir görünüme sahip olan pirinç, deniz ürünleri ve sebzelerden oluşan bir yemektir. Sevilla bisiklet kullanmayı sevenler için de ideal bir şehir görünümünde, birçok yerde sıralanmış bisikletler de bunun aşikâr delilidir. Gezi süresince dikkatleri çeken diğer bir husus ise bugün Endülüs topraklarında sayıları çok fazla olmamakla birlikte Müslümanlar'ın yaşamasına rağmen dört gün boyunca namaz kılmak için girdiğimiz camilerdeki görevliler dışında Müslüman'a rastlayamayışımızdır. Çok uzun yıllar Müslüman hâkimiyetinde kalan bu coğrafyada karşılaşılan bu manzara, bugün hala Morisko zihniyetinin izlerinin canlı olduğunu düşündürüyor. Bu kısa keşif turunun ardından saat 17.30'da artık Türkiye'ye dönüş için Sevilla Havaalanına hareket edildi.

Endülüs'de, kimi zaman kendine hayran bırakıp büyüleyen, kimi zaman maneî iklimlerde dolaştıran, kimi zaman ise yapılan hataların pişmanlığını çok derinlerde hissettirmekle birlikte, verdiği dersle zihinleri şiddetli bir deprem misali sarsan bu coğrafyanın temâşasıyla geçen dört günün ardından... Bu topraklar, taşıdığı mesajlarıyla zihinleri, bugün ve yarınlar üzerine tekrar tekrar düşünme ve sorgulamaya sevk etmektedir. Bize geçmişte kurdukları hâkimiyet, oluşturdukları medeniyet ve sonrasında yaşanan çözümlenmeyle yaşanan yıkımla seslenerek uyarıda bulunan bu topraklar, üzerimize düşen görevleri hatırlatarak, böyle bir medeniyet inşasının nasıl oluşturulduğunun da değerli ipuçlarını fısıldamaktadır. "İspanya (Endülüs) Araştırma ve İnceleme Gezisi" Endülüs'ü daha iyi anlayabilmek ve bugüne kadar kitaplardan elde edilen malumatın aynel-yakîn olması ile çok istifade edilen, başarılı bir organizasyon ile gerçekleştirilmiştir. Bu başarılı organizasyonun gerçekleştirilmesinde emeği geçen İslam

Tarihçileri Derneği'nin başkanı Prof. Dr. Mehmet Şeker Hocama, işin sekretarya bölümünü yürüten Yrd. Doç. Dr. Tahsin Koçyiğit Hocama ve bu organizasyonun gerçekleştirilmesinde çok emeğinin olduğunu bildiğimiz Prof. Dr. Mehmet Özdemir Hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca gerek siyasî tarihi gerek ilmî ve kültür geçmişi ile en az programdaki diğer bölgeler kadar önem arz eden Tu-leytula'nın (Toledo) da gezi süresine 1 gün daha ilave edilerek dâhil edileceği bir programın daha verimli olacağı kanaatindeyim.